

Otto Ingemar Engström som läkare och som samlare av medicinsk litteratur

Hindrik Strandberg

För de läkare som var verksamma i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet, men även för den vanliga befolkningen bosatt i Helsingfors, har såväl professor Otto Ingemar Engström och hans gynekologiska klinik liksom även Engströms Mitteilungen sannolikt varit kända begrepp. Men i dag, omkring ett sekel senare är det motiverat att fråga sig: Vem var denne Otto Ingemar Engström och på vilket sätt har hans samtida sett honom och upplevt honom och vilken var hans insats i den vetenskapliga värld inom vilken han verkade.

Engströms curriculum vitæ

Otto Ingemar Engström föddes i Nykarleby 30.3.1853 som son till nivellören Otto Leonard Engström och hans hustru Adolfina Christina Taxell. Efter att ha blivit student år 1871 började han studera naturvetenskaper vid Helsingfors universitet och blev filosofie kandidat 1874, varefter han fortsatte vid medicinska fakulteten och blev medicine licentiat i maj 1880. Han disputerade för medicine doktorsgraden 1882 med en avhandling rubricerad Om Eclampsia gravidarum, parturientium et puerperarum. I.

År 1884 utnämndes Engström till docent i gynekologi efter att ha förlorat en jämn och hård kamp mot Gustaf Heinricius, som då fick professuren i gynekologi vid Helsingfors universitet. Men strax därefter, år 1892, utnämndes han till extra ordinarie professor i gynekologi med skyldighet att meddela undervisning vid sitt privata sjukhus, Engströms klinik. Redan under studietiden reste Engström flitigt utomlands såväl till Skandinavien som till andra europeiska länder för att in-

hämta mera kunskaper inom sitt eget område.

Sedan han hade blivit färdig läkare var han en trägen och omtyckt gäst vid kongresserna såväl i Tyskland som på andra ställen i Europa. Han valdes även till hederspresident vid flera kongresser samt till medlem av ett flertal internationella vetenskapliga sällskap inom sitt område. Förteckningen över Engströms publikationer är synnerligen omfattande. I huvudsak behandlar de gynekologi och obstetrik och finns publicerade i såväl inhemska som utländska vetenskapliga tidskrifter.

Engström avled plötsligt i en ålder av 66 år den 7 mars 1919.

Engströms verksamhet som läkare

Efter att har återvänt till hemlandet från sina studieresor var Engström ivrig att inleda sin verksamhet på den kirurgiska gynekologins område som han hade specialiserat sig i, men han råkade genast ut för svårigheter då han kom underfund med att han inte hade något sjukhus där han kunde utöva sin praktik. Men ivrig och energisk som Engström var, beslöt han sig för att övervinna svårigheterna genom att bedriva sin praktik hemma hos patienterna. Det berättas att överflödiga möbler lyftes ut varefter det rum i vilket han skulle arbeta städades ordentligt och till slut desinficerades med hjälp av svavel. Vid behov lånade han instrument av hjälpsamma och intresserade kolleger, och på detta sätt utförde han mängen stor operation till och med i fattiga arbetarkvarter.

Det var först 1886 som Engström kunde uppfylla en länge närd önskan

om en egen klinik. Denna inrymdes till att börja med i en vanlig hyreslokal vid Estnäsgratan i Helsingfors, som dock senare visade sig vara för liten och trång när hans praktik växte.

Från Estnäsgratan flyttade Engströms klinik till Båtmansgratan år 1895, och där verkade den fram till 1919 då verksamheten upphörde efter Engströms död.

Engström var en gudabenådad kliniker och kirurg. Just tack vare Engström kom den ständigt växande kirurgiska gynekologin och obstetriken att utvecklas även hos oss i Finland. År 1888 utförde Engström det första kejsarsnittet i vårt land med lycklig utgång för såväl modern som barnet.

Engströms övriga verksamhet

Förutom den omfattande och lyckade praktiken och undervisningen hann Engström även med att verka såväl inom de vetenskapliga samfundet som inom politiken bl.a. som stadsfullmäktig i Helsingfors 1897–1900. Boije skriver i sin nekrolog över Engström i Finska Läkaresällskapets Handlingar följande: "Af hvilken betydelse Engström varit för Finska Läkaresällskapet framgår bästa av Handlingarnas vittnesbörd. Synnerligen talrika äro hans meddelanden och inlägg i diskussionerna, såväl i frågor af medicinsk som allmän art. Hans andraganden voro städse korta, klara och på sak gående, på samma gång präglades de af varmt och vaket intresse. I debatterna kunde han någon gång, då han kände sig angripen, inlägga en viss skärpa i sina uttryck, men han förlorade aldrig sin självbehärskning och förföll aldrig till småsinne. Vältalig som han dessutom var, tillvann han sig städse gehör och uppmärksamhet. – Många värdefulla äro de originaluppsatser, hvilka af hans penna ingå i Sällskapets Handlingar. Med vilken värme han omfattade denna för vårt land så betydelsefulla tidning framgår

FÖRFATTAREN

FL Hindrik Strandberg. Assistent vid Medicinhistoriska institutonen och museet vid Helsingfors universitet.

Porträttet av Otto Engström målades till hans 60-årsdag 1913 av Magnus Enc käll på uppdrag av "tidigare och nuvarande elever". Det donerades till Finska Läkarensällskapet 1.3.1913 och hänger nu i Sällskapets hus i Mejlans. Vasa avdelning lät samtidigt måla ett annat porträtt som finns på Ostrobotnia i Helsingfors.

även däraf att han, trots att han sedan 1897 utgaf sin egen publikation, ej försummade att därjämte lämna bidrag till Handlingarna." Engström fungerade som Sällskapets t.f. sekreterare från januari till september 1881 och var dess ordförande år 1891. Men förutom verksamheten inom den vetenskapliga världen ägnade han även ungdomen sin tid, bl.a. som Vasa nations första inspektor, om vilket Boije i sin nekrolog över Engström vidare säger: "Vid sidan af sin egentliga läkarverksamhet hade Engström tid och krafter att egna sig äfven åt andra kulturella och medborgerliga värf. År 1907 valdes han till inspektor för Sydösterbottniska studentafdelningen och efter dennas delning 1908 för Wasa afdelning. Detta var honom ett kärt uppdrag. Själft alltid ung till sinnet trufdes han förträffligt i de ungas krets och följde med intresse och förståelse deras sträfanden. Engström var i hög grad i besittning af sådana egenskaper, som vunno genklang hos ungdomen, han var öppen och ärlig, rättfram, hurtig och glad, modig och oförskräckt. Då under de sista årens politiska kamp modlöshet och försviflan vunno insteg hos oss, och då dådkraftig handling syntes de unga som den enda utvägen till frihet, kändes det för dem tryggt att hos en man som Engström bland de äldre finna stöd och uppmuntran. Under det röda upproret 1918 utsågs Engström att företräda läkarkåren i en af särskilda medborgargrupper tillsatt centralstyrelse, det. s.k. välfärdsutskottet, och för sin medborgerliga verksamhet under frihetskrieket utmärktes han med frihetskorsen. Aktad och uppburen blef han på sin 60-årsdag föremål för en varm hyllning, som tog sig uttryck bl.a. i att Wasa afdelning anhöll att för sin samlingslokal få låta måla hans porträtt".

Även ett annat porträtt av Otto Engemar Engström kan ses i Finska Läkarensällskapets nyförvärvade lokaler i Mejlans.

Engströms Mitteilungen

Tack vare den oförtrutna och resultatrika forskningen fick Engström på sin privata klinik en personlig professur med skyldighet att meddela undervisning på universitetsnivå; hans privata

linik blev därmed en universitetsklinik. Resultaten av den intensiva forskning som bedrevs vid kliniken började han publicera sig i en egen publikationsserie "Mitteilungen aus der Gynekologische Klinik des Prof. Dr. Otto Engström" i Tyskland på S. Kargers förlag i Berlin. Den utkom åren 1897–1911. Där publicerades sammanlagt 125 undersökningar av vilka 11 var doktorsavhandlingar. Engströms publikationsserie var den första i Norden utgivna klinisk-vetenskapliga publikationsserien på ett världsspråk.

Engströms samlingar

I slutet av 1919 efter Engströms död fick Helsingfors universitetsbibliotek motta en omfattande, mångsidig boksamling på omkring 6000 band som donation av hans änka Hilda Engström. De var till största delen inbundna och även i övrigt välskötta. Samlingarna hade uppstått tack vare Engströms intresse för facklitteratur och originalartiklar som han inköpte och med stor generositet själv bekostade. På sin tid utgjorde de ett rikhaltigt bibliotek som var tillgängligt för envar som på den tiden var i behov av det slags kunskap som detta bibliotek representerade. Den värdefullaste delen utgörs av de ca 60 tidskriftsserierna samt av ca 600 band äldre obstetrisk och gynkologisk litteratur vid sidan av några icke medicinska inkunabler och en omfattande samling franska doktorsavhandlingar.

Den här stora boksamlingen ansågs på sin tid vara så pass värdefull att den förtjänade ett speciellt omnämnande med förklaring i rektorns årsberättelse för universitetet för det året.

För att ta reda på vad samlingen innehåller, har jag gått igenom de så kallade platskorterna över samlingar i Helsingfors universitets bibliotek, varvid jag kommit att tänka på att man rentav kan jämföra Engströms samling med den välkända så kallade Valleriska samlingen i Uppsala, även om Engströms samling är betydligt mindre och mera begränsad till gynkologi och obstetrik. Men samtidigt ingår i denna boksamling värdefulla verk från andra medicinska områden än gynkologin och obstetrik.

Allmänt sett kan man säga att Engströms boksamling är ett slags omfattande genomsnitt av gynkologins och obstetrikens utveckling under 400 år i Europa. I samlingen avspeglas den utveckling i litteraturens form som hade skett på området sedan början fram till början av 1900-talet. Här åter speglas i litteraturens form hela utvecklingen på detta område ända fram till ibruktagandet av röntgenstrålarna och radioterapien. De flesta av verken i samlingen är avfattade på franska, men här finns även en hel del tyska verk.

De äldsta verken är från början av 1500-talet, men här finns en mängd böcker från 1600- och 1700-talen. Samlingen innehåller rikligt med verk från barnmorskearbetet och undervisningen inom barnmorskekonsten. Där finns bl.a. verk som Siphra och Pua den svenska välöfvade jordgumman från år 1697. Värld att nämnas är även Benedictus Olavi En nyttigh Läkerobok från 1578. Av boksamlingen framgår det att områdets historia har intresserat Engström, eftersom däri ingår ett flertal verk om gynkologins och obstetrikens historia, bl.a. Hippokrates samlade skrifter samt skrifter om Sopranos och hans gynkologiska verksamhet under antiken. I samlingen finns även den berömde kirurgen Ambroise Parés Opera omnia från 1582, Andreas Vesalius samlade verk Opera et chirurgica från 1735 och den berömde ungerske läkaren Ignaz Semmelweis verk från 1800-talet. En speciell liten samling utgör även de medicinska doktorsavhandlingarna från 1600- och 1700-talen på latin. Samtidigt ger boksamlingen en bild av Engström stora intresse för sitt område samt den uppskattning som han rönt bland sina kolleger bl.a. i form av det stora antal särtryck som tillsänts honom.

Avhandling om Engströms Mitteilungen

Efteråt har Engströms och hans skolas omfattande produktion och forskning undersökts och utvärderats av Kalevi Niemineva som redan 1969 publicerade en avhandling under rubriken: Untersuchung über die erste in einer Weltsprache herausgegebene

klinisch-medizinische Publikationsserie in der nordischen Ländern und ihre Bewertung in der gynäkologischen Literatur des deutschsprachigen Raumes.

I slutet av avhandlingen redogör Niemineva för hur mycket den här publikationsserien har citerats och han konstaterar till slut att den gynkologiska forskningen i Finland med hjälp av Engströms publikationsserie blev internationellt känd samtidigt som den gav medicinen i Finland ett gott rykte under den svåra perioden av Finlands historia.

FL Hindrik Strandberg
Medicinhistoriska institutionen
och museet vid Helsingfors
universitet
Tavastvägen 153 C
00560 Helsingfors

Litteratur

- Boije, O.A., Minnesteckning. Otto Ingemar Engström. Finska Läkaresällskapets Handlingar. 1919:61:787–795.
- Bergholm, Hjalmar, Suomen lääkärit sekä Suomen hammaslääkärit Biographica. Helsinki 1907.
- Kertomus Helsingin yliopiston toiminnasta lukuvuosina 1917–1920. Laatinut Yliopiston Rehtori. Helsinki 1920, s. 54.
- Niemineva, Kalevi, Engströms Mitteilungen. Untersuchung über die erste in einer Weltsprache herausgegebene klinischmedizinische Publikationsserie in den nordischen Ländern und ihre Bewertung in der gynäkologischen Literatur des deutschsprachigen Raumes. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Turku 1969.
- Soininen, Gunnar, Galleria Academica Medicorum. Orion. Helsinki 1970.
- Strandberg, Hindrik, Keisarileikkaus. Gynkologian ja obstetriikan historiaa Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti. 2.1997. Helsinki 1997.